

АКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

у справі за конституційним поданням Верховного Суду України та за конституційним зверненням громадянина Савчука Миколи Миколайовича про офіційне тлумачення положень Кримінального кодексу України 1960 року із змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудоного кодексів України» від 22 лютого 2000 року № 1483–III, щодо їх дії в часі у взаємозв'язку із положеннями статті 8, частини першої статті 58, пункту 22 частини першої статті 92, частини другої статті 152, пункту 1 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України, статті 73 Закону України «Про Конституційний Суд України», частини другої статті 4, частин першої, третьої, четвертої статті 5, частини третьої статті 74 Кримінального кодексу України 2001 року (справа про заміну смертної кари довічним позбавленням волі)

м. Київ
26 січня 2011 року
№ 1-рп/2011

Справа № 1-5/2011

Конституційний Суд України у складі суддів:

Головіна Анатолія Сергійовича — головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича — доповідача,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Винокурова Сергія Маркіяновича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Маркуш Марії Андріївни,
Овчаренка В'ячеслава Андрійовича,
Сергейчука Олега Анатолійовича,

Стецюка Петра Богдановича,
Стрижака Андрія Андрійовича,
Ткачука Павла Миколайовича,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням Верховного Суду України та за конституційним зверненням громадянина Савчука Миколи Миколайовича про офіційне тлумачення положень Кримінального кодексу України 1960 року із змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудоного кодексів України» від 22 лютого 2000 року № 1483-III (Голос України, 2000 р., 29 березня) (далі — Закон № 1483), якими смертну кару як вид покарання замінено довічним позбавленням волі, щодо їх дії в часі у взаємозв'язку із положеннями статті 8, частини першої статті 58, пункту 22 частини першої статті 92, частини другої статті 152, пункту 1 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України, статті 73 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 року № 422/96-ВР (Відомості Верховної Ради України, 1996 р., № 49, ст. 272) із наступними змінами, частини другої статті 4, частин першої, третьої, четвертої статті 5, частини третьої статті 74 Кримінального кодексу України 2001 року (Офіційний вісник України, 2001 р., № 21, ст. 920) з наступними змінами (далі — Кодекс 2001 року).

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 41, 42, 43 Закону України «Про Конституційний Суд України» стали конституційне подання Верховного Суду України та конституційне звернення громадянина Савчука Миколи Миколайовича.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтями 93, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України» є практична необхідність в офіційному тлумаченні зазначених положень Кримінального кодексу України 1960 року із змінами (далі — Кодекс 1960 року) у зв'язку з їх неоднозначним застосуванням судами загальної юрисдикції.

Заслухавши суддю-доповідача Бауліна Ю. В. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив:

1. Суб'єкт права на конституційне подання — Верховний Суд України — та суб'єкт права на конституційне звернення — громадянин Савчук М. М. — звернулися до Конституційного Суду України з клопотаннями дати офіційне тлумачення положень Кодексу 1960 року із змінами, внесеними Законом № 1483, яким смертну кару замінено довічним позбавленням волі, щодо їх дії в часі у взаємозв'язку з положеннями статті 8, частини першої статті 58, пункту 22 частини першої статті 92, частини другої статті 152, пункту 1 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України, статті 73 Закону України «Про Конституційний Суд України», частини другої статті 4, частин першої, третьої, четвертої статті 5, частини третьої статті 74 Кодексу 2001 року.

Практичну необхідність в офіційній інтерпретації, роз'ясненні Конституційним Судом України зазначених положень Кодексу 1960 року щодо їх дії в часі Верховний Суд України обґрунтовує численними клопотаннями осіб, засуджених за особливо тяжкі злочини, вчинені ними до набрання чинності Законом № 1483, яким покарання у виді смертної кари судами було замінено на довічне позбавлення волі. Автори клопотань вказують, що Кодекс 1960 року після прийняття Рішення Конституційного Суду України від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99 у справі про смертну кару став новим кримінальним законом, який пом'якшив кримінальну відповідальність за особливо тяжкі злочини і тому мав зворотну дію в часі, тобто поширювався на осіб, які вчинили відповідні особливо тяжкі злочини до набрання чинності Законом № 1483.

Як зазначає Верховний Суд України, з цього питання склалася неоднакова судова практика. В одних судових рішеннях вказується, що пом'якшення кримінального покарання Рішенням Конституційного Суду України від 29 грудня 1999 року рівнозначне зміні положень Кодексу 1960 року законом, прийнятим Верховною Радою України. У зв'язку з цим особам, які вчинили особливо тяжкі злочини до набрання чинності Законом № 1483, суди призначали покарання у виді позбавлення волі на строк не більше п'ятнадцяти років, оскільки положення Кодексу 1960 року щодо смертної кари як виду покарання визнані неконституційними. Інші судові рішення базуються на протилежній позиції, яка зводиться до того, що положення статті 58, пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України, статті 5 Кодексу 2001 року, а також зміст правової позиції Конституційного Суду України, викладеної в абзаці другому пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 19 квітня 2000 року № 6-рп/2000 у справі про зворотну дію кримінального закону в часі, унеможливають скасування чи пом'якшення кримінальної відповідальності іншим державним органом, ніж Верховна Рада України, яка здійснює це шляхом прийняття відповідного закону. Суди, які приймали такі рішення, виходили з того, що пом'якшення кримінальної відповідальності осіб, які вчинили особливо тяжкі злочини, відбулося згідно із Законом № 1483, положення якого мали зворотну дію в часі, а не з Рішенням Конституційного Суду України від 29 грудня 1999 року. На підставі цього вони призначали покарання у виді довічного позбавлення волі особам, які вчинили особливо тяжкі злочини до набрання чинності Законом № 1483.

Аргументуючи конституційне звернення, громадянин Савчук М. М., крім того, наводить статтю 8, пункт 1 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України та зазначає, що положення Кодексу 1960 року стосовно визначення смертної кари як виду покарання суперечили Конституції України з моменту її прийняття, тому вони повинні були визнаватися нечинними без додаткової законодавчої регламентації і, отже, не могли застосовуватися судами при призначенні покарання.

Посилаючись на практику Верховного Суду України, автор клопотання, якому суд замінив смертну кару довічним позбавленням волі, наголошує, що за аналогічних обставин іншим особам, які до набрання чинності Законом № 1483 вчинили умисні вбивства за обтяжуючих обставин, суди призначали покарання у виді позбавлення волі строком на п'ятнадцять років. Неоднозначністю судової

практики із вказаного питання громадянин Савчук М. М. і обґрунтовує необхідність в офіційному тлумаченні наведених у конституційному зверненні положень Кодексу 1960 року.

2. Свої позиції стосовно предмета провадження у справі висловили Президент України, Голова Верховної Ради України, Комітет Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Міністр юстиції України, Генеральна прокуратура України, науковці Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», Національного університету «Одеська юридична академія», Національної академії внутрішніх справ, Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності Національної академії правових наук України, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоценка.

3. Конституційний Суд України, вирішуючи порушені у конституційному поданні та конституційному зверненні питання, виходить з такого.

3.1. У Конституції України передбачено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (стаття 3).

В Україні визнається і діє принцип верховенства права; Конституція України має найвищу юридичну силу; норми Конституції України є нормами прямої дії; закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України та повинні відповідати їй (стаття 8 Основного Закону України).

Закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи (частина перша статті 58 Конституції України).

Виключно законами України визначаються, зокрема, діяння, які є злочинами, та відповідальність за них (пункт 22 частини першої статті 92 Основного Закону України).

Законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальноновизнаних принципах і нормах міжнародного права. Злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом (частина перша, третя статті 3 Кодексу 2001 року).

3.2 Кодекс 1960 року містив положення про смертну кару як виняткову міру покарання у Загальній частині (статті 24, 25, 48, 49, 52¹) та в санкціях статей Особливої частини, що передбачали відповідальність за умисні вбивства, вчинені за обтяжуючих обставин (статті 58, 59, 60, 93, 190¹), а також у санкціях статей, що встановлювали покарання за деякі військові злочини, які були вчинені у

бойовий час або у бойовій обстановці (статті 232, 234, 236, 241, 242, 243, 245, 249, 251, 254, 254², 254³, 255, 256, 257, 258, 260, 261). При цьому зазначені санкції статей Особливої частини Кодексу 1960 року мали альтернативний характер: поряд із смертною карою як видом покарання вони передбачали і позбавлення волі на максимальний строк до п'ятнадцяти років. Такі санкції, встановлені Верховною Радою України, були співмірними з особливою тяжкістю вказаних злочинів та підвищеною суспільною небезпекою осіб, які їх вчиняли.

Конституційний Суд України у Рішенні від 29 грудня 1999 року визнав такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), положення статті 24 Загальної частини та положення санкцій статей Особливої частини Кодексу 1960 року, які передбачали смертну кару як вид покарання. Відповідно до частини другої статті 152 Конституції України положення Кодексу 1960 року, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього рішення про їх неконституційність. Резолютивна частина зазначеного рішення містить вимогу, адресовану Верховній Раді України, привести Кодекс 1960 року у відповідність з рішенням Конституційного Суду України. Крім того, Конституційний Суд України зауважив, що «стосовно положення статті 25 Кримінального кодексу України щодо заміни смертної кари іншим видом покарання, то це питання підлягає вирішенню у законодавчому порядку (пункт 14 частини першої статті 92 Конституції України)» (абзац четвертий пункту 6 мотивувальної частини вказаного рішення).

Згідно з правовими позиціями Конституційного Суду України частина друга статті 152 Основного Закону України закріплює принцип, за яким закони, інші правові акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність і не підлягають застосуванню. За цим же принципом закони, інші правові акти мають юридичну силу до визнання їх неконституційними окремим рішенням органу конституційного контролю (абзац третій пункту 4 Рішення від 24 грудня 1997 року № 8-зп у справі щодо призначення заступників голів місцевих державних адміністрацій; абзац шостий пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 14 грудня 2000 року № 15-рп/2000 у справі про порядок виконання рішень Конституційного Суду України). Виходячи з цього положення Кодексу 1960 року щодо смертної кари як виду покарання з дня ухвалення Конституційним Судом України Рішення від 29 грудня 1999 року не підлягали застосуванню судами, а органи виконавчої влади не повноважні виконувати вироки стосовно осіб, засуджених до смертної кари, вироки щодо яких не були виконані на день ухвалення зазначеного рішення. Проте до дня ухвалення цього рішення положення Кодексу 1960 року щодо смертної кари мали юридичну силу і підлягали застосуванню судами при призначенні покарання особам, які вчинили відповідні злочини.

Верховна Рада України шляхом прийняття Закону № 1483 привела Кодекс 1960 року у відповідність з Рішенням Конституційного Суду України від 29 грудня 1999 року. У Законі № 1483 комплексно вирішені питання, що стосувалися заміни смертної кари як виду кримінального покарання таким видом покарання, як довічне позбавлення волі. Цей висновок ґрунтується на аналізі структури та

змісту Закону № 1483. Згідно з пунктом 1 розділу I Закону № 1483 із Кодексу 1960 року виключено статтю 24, що передбачала смертну кару як виняткову міру покарання; Кодекс 1960 року доповнено новою статтею 25², яка визначила новий вид кримінального покарання — довічне позбавлення волі, що «встановлюється за вчинення особливо тяжкого злочину і застосовується у випадках, спеціально передбачених цим Кодексом, якщо суд не вважає за можливе застосувати позбавлення волі на певний строк»; слова «смертна кара» в усіх випадках їх застосування у тексті Кодексу 1960 року замінено на слова «довічне позбавлення волі» у відповідних відмінках. Положеннями пунктів 2, 3 розділу I Закону № 1483 внесено зміни до Кримінально-процесуального та Виправно-трудоного кодексів України, якими врегульовано питання, що впливали із зазначених змін у Кодексі 1960 року. У розділі II Закону № 1483 передбачено, що «перегляд вироків у справах щодо осіб, засуджених до смертної кари, вироків щодо яких на час набрання чинності цим Законом не було виконано, здійснюється судом, який постановив вирок». У розділі III Закону № 1483 встановлено, що «цей Закон набирає чинності з дня його опублікування». Закон № 1483 був опублікований у газеті «Голос України» 29 березня 2000 року.

4. Конституційний Суд України виходить з того, що з дня ухвалення Конституційним Судом України Рішення від 29 грудня 1999 року і до набрання чинності Законом № 1483 існував проміжок часу, протягом якого Верховна Рада України приймала рішення щодо внесення змін до Кодексу 1960 року стосовно заміни смертної кари іншим видом покарання — довічним позбавленням волі. Цей проміжок був обумовлений неодноразовою втратою чинності положеннями Кодексу 1960 року щодо смертної кари і набранням чинності Законом № 1483 стосовно встановлення нового виду покарання та виник у результаті здійснення Конституційним Судом України нормоконтролю за відповідністю Конституції України положень Кодексу 1960 року щодо смертної кари.

Однак наявність зазначеного проміжку часу не означає, що існуючі на той час відповідні санкції статей Кодексу 1960 року втратили альтернативний характер та передбачали лише покарання у виді позбавлення волі на максимальний строк до п'ятнадцяти років. Це підтверджується, зокрема, тим, що Кодекс 1960 року встановлював безальтернативну санкцію — позбавлення волі на строк до п'ятнадцяти років — за умисне вбивство без обтяжуючих обставин (стаття 94). Проте законодавець не визнавав таке саме покарання співмірним з покаранням за умисне вбивство за обтяжуючих обставин, оскільки вважав, що за вчинення таких злочинів мала існувати можливість призначення судами і більш суворого кримінального покарання (стаття 93 Кодексу 1960 року).

За таких обставин Конституційний Суд України зазначає, що альтернативний характер санкцій статей Кодексу 1960 року, які передбачали покарання за особливо тяжкі злочини, не давав підстав для призначення судами іншого покарання замість смертної кари до моменту її заміни Верховною Радою України на довічне позбавлення волі, оскільки це порушувало принцип співмірності тяжкості злочину і покарання за його вчинення, не відповідало принципу справедливості в кримінальному праві.

Як зазначив Конституційний Суд України у справі про призначення судом більш м'якого покарання, окремим виявом справедливості є питання відповідності покарання вчиненому злочину; категорія справедливості передбачає, що покарання за злочин повинно бути домірним злочину. Справедливе застосування норм права — є передусім недискримінаційний підхід, неупередженість. Це означає не тільки те, що передбачений законом склад злочину та межі покарання відповідатимуть один одному, а й те, що покарання має перебувати у справедливому співвідношенні із тяжкістю та обставинами скоєного і особою винного (абзац п'ятий підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004).

Такий висновок узгоджується і з практикою Європейського суду з прав людини, який зазначив, що складовим елементом принципу верховенства права є очікування від суду застосування до кожного злочинця такого покарання, яке законодавець вважає пропорційним (рішення у справі «Скоппола проти Італії» від 17 вересня 2009 року, заява № 10249/03).

Крім того, Конституційний Суд України вважає, що після Рішення від 29 грудня 1999 року Кодекс 1960 року не став новим законом, що пом'якшував кримінальну відповідальність осіб за вчинення особливо тяжких злочинів. Як стверджує суб'єкт права на конституційне звернення, Кодекс 1960 року в цій частині змінювався двічі: Рішенням Конституційного Суду України від 29 грудня 1999 року та Законом № 1483. На цій підставі суди призначали особам, які вчинили зазначені злочини до набрання чинності Законом № 1483, покарання у виді позбавлення волі на строк до п'ятнадцяти років. При цьому суди враховували положення частини четвертої статті 5 Кодексу 2001 року, якими встановлено: «Якщо після вчинення особою діяння, передбаченого цим Кодексом, закон про кримінальну відповідальність змінювався кілька разів, зворотну дію в часі має той закон, що скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи».

Конституційний Суд України виходить з того, що в частині четвертій статті 5 Кодексу 2001 року йдеться про можливість його зміни тільки іншим законом про кримінальну відповідальність, а не Рішенням Конституційного Суду України, який повноважний лише визнавати неконституційними положення закону про кримінальну відповідальність.

Як зазначив Конституційний Суд України у справі про зворотну дію кримінального закону в часі, «зіставлення положень статей 8, 58, 92, 152, пункту 1 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України та статті 6 Кодексу дає підстави дійти висновку, що виключно кримінальними законами України визначаються діяння, які є злочинами, та встановлюється відповідальність за їх вчинення. Відповідно і зворотна дія в часі реалізується через кримінальні закони у випадках, коли вони скасовують або пом'якшують відповідальність особи» (абзац другий пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 19 квітня 2000 року № 6-рп/2000). Висновок про те, що скасування або пом'якшення кримінальної відповідальності особи здійснюється саме законами, ґрунтується, зокрема, на положеннях Кримінального кодексу України, відповідно до якого поліпшення правового становища особи, яка вчинила злочин, здійснюється згідно із законом, що пом'якшує по-

карання, нововиданим законом (частина друга статті 6, частина третя статті 54 Кодексу 1960 року), законом про кримінальну відповідальність, що скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, санкцією нового закону (частина перша статті 5, частина третя статті 74 Кодексу 2001 року).

5. Конституцією України встановлено, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи (частина перша статті 58).

Конституційний Суд України вважає, що вказані положення Основного Закону України передбачають загальновизнані принципи дії в часі законів та інших нормативно-правових актів, а саме: принцип їх безпосередньої дії, тобто поширення тільки на ті відносини, які виникли після набуття чинності законами чи іншими нормативно-правовими актами, та принцип зворотної дії в часі, якщо вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи. Як зазначив Конституційний Суд України, суть зворотної дії в часі законів та інших нормативно-правових актів полягає в тому, що їх приписи поширюються на правовідносини, які виникли до набрання ними чинності, за умови, якщо вони скасовують або пом'якшують відповідальність особи (абзац другий пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 19 квітня 2000 року № 6-рп/2000 у справі про зворотну дію кримінального закону в часі).

Положенням Конституції України щодо законів, які мають зворотну дію в часі, відповідала частина друга статті 6 Кодексу 1960 року, згідно з якою «закон, що усуває караність діяння або пом'якшує покарання, має зворотну силу, тобто поширюється з моменту набрання ним чинності також на діяння, вчинені до його видання». Приписи частини першої статті 5 Кодексу 2001 року розвивають положення частини першої статті 58 Конституції України, а саме: «Закон про кримінальну відповідальність, що скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, має зворотну дію в часі, тобто поширюється на осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності, у тому числі на осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість». Водночас частиною другою статті 5 Кодексу 2001 року передбачено: «Закон про кримінальну відповідальність, що встановлює злочинність діяння, посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи, не має зворотної дії в часі».

Зазначені положення кримінальних кодексів щодо законів, які мають зворотну дію в часі, узгоджуються з міжнародно-правовими актами з цього питання. Так, у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права визначено: якщо після вчинення злочину законом встановлюється більш м'яке покарання, дія цього закону поширюється на даного злочинця (пункт 1 статті 15). У Резолюції 1984/50 Економічної і Соціальної Ради ООН «Заходи, що гарантують захист прав тих, хто засуджений до страти» від 25 травня 1984 року закріплено, що якщо після вчинення злочину були внесені зміни до законодавства, які передбачають більш м'які міри покарання, то вони повинні поширюватися й на правопорушника, який вчинив цей злочин (пункт 2). Згідно зі статтею 7 Конвенції про захист прав люди-

ни і основоположних свобод 1950 року особи не може призначатися покарання, суворіше від того, яке застосовувалося на час вчинення кримінального правопорушення. Європейський суд з прав людини вважає, що стаття 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року є важливою частиною принципу верховенства права. Він також підтвердив, що зазначена стаття Конвенції допускає принцип ретроспективності більш м'якого кримінального закону. На цьому принципі ґрунтується правило, що в разі наявності відмінностей між діючим на час вчинення злочину кримінальним законом та кримінальним законом, що набрав чинності перед винесенням остаточного судового рішення, суди повинні застосовувати той закон, положення якого є більш сприятливими для обвинуваного (рішення у справі «Скоппола проти Італії» від 17 вересня 2009 року, заява № 10249/03).

6. Новий вид кримінального покарання, запроваджений Законом № 1483, — довічне позбавлення волі — є менш суворим видом покарання порівняно із смертною карою. Цей висновок Конституційного Суду України ґрунтується на тому, що при застосуванні довічного позбавлення волі забезпечується невід'ємне право на життя людини, яка вчинила особливо тяжкий злочин; у санкціях статей, що передбачали покарання за особливо тяжкі злочини, у тому числі умисні вбивства, вчинювані за обтяжуючих обставин, замість смертної кари встановлено довічне позбавлення волі як найбільш суворий вид покарання у переліку кримінальних покарань (пункт 1¹ частини першої статті 23 Кодексу 1960 року) поряд із позбавленням волі на максимальний строк до п'ятнадцяти років; засудженому до довічного позбавлення волі передбачена можливість заміни цього покарання актом помилування на позбавлення волі на певний строк (частина перша статті 25 Кодексу 1960 року, частина друга статті 87 Кодексу 2001 року); особам, засудженим до довічного позбавлення волі, забезпечується можливість мати соціальні зв'язки у межах, визначених законом (статті 28, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 58 Виправно-трудоного кодексу України від 23 грудня 1970 року; статті 107, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 127, 151, 151¹ Кримінально-виконавчого кодексу України від 11 липня 2003 року). У разі виявлення підстав для перегляду справи існує реальна можливість для реабілітації особи, засудженої до довічного позбавлення волі.

Конституційний Суд України вважає, що оскільки довічне позбавлення волі є менш суворим видом покарання, ніж смертна кара, яка була передбачена Кодексом 1960 року на час вчинення особами особливо тяжких злочинів, то положення Кодексу 1960 року із змінами, внесеними Законом № 1483, є такими, що пом'якшують кримінальну відповідальність та іншим чином поліпшують правове становище осіб, які вчинили особливо тяжкі злочини до набрання чинності цим законом. На підставі частини першої статті 58 Конституції України, частини другої статті 6 Кодексу 1960 року, частини першої статті 5 Кодексу 2001 року положення Кодексу 1960 року із змінами, внесеними Законом № 1483, мають зворотню дію в часі, тобто поширюються на осіб, які вчинили передбачені Кодексом 1960 року особливо тяжкі злочини до набрання чинності зазначеним законом, у тому числі на осіб, засуджених до смертної кари, вироки щодо яких на час набрання чинності Законом № 1483 не було виконано.

Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях визнав, що заміна судами смертної кари на довічне позбавлення волі, встановлене новим кримінальним законом, а не на позбавлення волі строком на п'ятнадцять років, що як альтернативне смертній карі покарання було передбачено законом під час вчинення злочинів, не є порушенням статті 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (рішення у справах «Алакрам Хумматов проти Азербайджану» від 18 травня 2006 року, заяви № 9852/03, № 13413/04, «Ткачов проти України» від 13 грудня 2007 року, заява № 39458/02).

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 51, 63, 69, 95 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

вирішив:

1. В аспекті конституційного подання та конституційного звернення положення Кримінального кодексу України 1960 року із змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудоного кодексів України» від 22 лютого 2000 року № 1483-III, якими смертну кару як вид кримінального покарання було замінено довічним позбавленням волі, у взаємозв'язку з положеннями статей 3, 8, частини першої статті 58, пункту 22 частини першої статті 92, частини другої статті 152 Конституції України, статті 73 Закону України «Про Конституційний Суд України», частини другої статті 6 Кримінального кодексу України 1960 року, частини другої статті 4, частини першої статті 5 Кримінального кодексу України 2001 року треба розуміти як такі, що пом'якшують кримінальну відповідальність особи і мають зворотну дію в часі, тобто поширюються на осіб, які вчинили особливо тяжкі злочини, передбачені Кримінальним кодексом України 1960 року, до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудоного кодексів України,» у тому числі на осіб, засуджених до смертної кари, вироки щодо яких на час набрання чинності цим законом не було виконано.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

● *Summary to the Decision of the Constitutional Court of Ukraine No. 1-rp/2011 dated January 26, 2011 in the case upon the constitutional petition of the Supreme Court of Ukraine and the constitutional appeal of citizen Savchuk Mykola Mykolaiovych concerning official interpretation of the provisions of the 1960 Criminal*

Code of Ukraine with amendments, introduced by the Law of Ukraine «On Introducing Amendments to the Criminal, Criminal Procedural and Correctional Labour Codes of Ukraine» No. 1483-III dated February 22, 2000, regarding their effect in time in interconnection with the provisions of Articles 8, 58.1, 92.1.22, 152.2, item 1 of Chapter XV «Transitional Provisions» of the Constitution of Ukraine, Article 73 of the Law of Ukraine «On the Constitutional Court of Ukraine», Articles 4.2, 5.1, 5.3, 5.4, 74.3 of the 2001 Criminal Code of Ukraine (case on substitution of death penalty with life imprisonment)

The Constitution envisages that the human being, his or her life and health, honour and dignity, inviolability and security are recognised in Ukraine as the highest social value; human rights and freedoms and their guarantees determine the essence and orientation of the activity of the State; to affirm and ensure human rights and freedoms is the main duty of the State (Article 3).

In Ukraine, the principle of the rule of law is recognised and effective; the Constitution of Ukraine has the highest legal force; the norms of the Constitution of Ukraine are norms of direct effect; laws and other normative legal acts are adopted on the basis of the Constitution of Ukraine and shall conform to it (Article 8 of the Fundamental Law).

Laws and other normative legal acts have no retroactive force, except in cases where they mitigate or annul the responsibility of a person (Article 58.1 of the Constitution).

Acts that are crimes and liability for them are determined exclusively by the laws of Ukraine (Article 92.1.22 of the Fundamental Law).

The legislation of Ukraine on criminal responsibility is the Criminal Code of Ukraine which is based on the Constitution and generally acknowledged principles and norms of international law. The criminality of an act as well as its punishability and other criminal and legal consequences are determined exclusively by this Code (Articles 3.1, 3.3 of the 2001 Criminal Code (hereinafter referred to as «the 2001 Code»).

The 1960 Criminal Code (hereinafter referred to as «the 1960 Code») contained provisions on death penalty as an exceptional form of punishment in the General part (Articles 24, 25, 48, 49, 52¹) and in the sanctions of articles of the Special part which envisaged responsibility for intentional homicides committed with aggravating circumstances (Articles 58, 59, 60, 93, 190¹) as well as in the sanctions of articles which stipulated punishment for some war crimes committed in wartime or combat situation (Articles 232, 234, 236, 241, 242, 243, 245, 249, 251, 254, 254², 254³, 255, 256, 257, 258, 260, 261). At the same time the mentioned sanctions of the articles of the Special part of the 1960 Code had an alternative character: along with death penalty as a form of punishment they provided confinement for up to 15 years maximum. Such sanctions established by the Verkhovna Rada of Ukraine were proportionate with special gravity of the mentioned crimes and social danger of persons who committed them.

The Constitutional Court in its Decision dated December 29, 1999 recognised as non-conforming with the Constitution (unconstitutional) the provisions of Article 24 of

the General part and the provisions of the sanctions of articles of the Special part of the 1960 Code which envisaged death penalty as a form of punishment. According to Article 152.2 of the Constitution the provisions of the 1960 Code declared unconstitutional lose their legal force from the day the Constitutional Court adopts the decision on their unconstitutionality. The resolute part of the mentioned decision contains the requirement for the Verkhovna Rada of Ukraine to bring the 1960 Code in conformity with the decision of the Constitutional Court.

The Verkhovna Rada of Ukraine by means of adoption of the Law «On Introducing Amendments to the Criminal, Criminal Procedural and Correctional Labour Code of Ukraine» No. 1483-III dated February 22, 2000 (hereinafter referred to as «the Law No. 1483») brought the 1960 Code in conformity with the Decision of the Constitutional Court dated December 29, 1999. The Law No. 1483 resolved integrally the issue regarding substitution of death penalty as a form of punishment with such a form of punishment as a life imprisonment.

The Constitutional Court proceeds from the fact that from the day the Constitutional Court adopted the Decision dated December 29, 1999 and before the Law No. 1483 entered into force there was a period during which the Verkhovna Rada of Ukraine was adopting a decision on introducing amendments to the 1960 Code regarding substitution of death penalty with the other form of punishment — life imprisonment. This interim was conditioned by the fact that the loss of effect by the provisions of the 1960 Code on death penalty and entry into force of the Law No. 1483 on establishment of the new form of punishment were not simultaneous and it originated from the exercise by the Constitutional Court of the control over compliance of the provisions of the 1960 Code regarding death penalty with the Constitution.

However, this interim does not mean that the respective sanctions of articles of the 1960 Code which existed at that time lost an alternative character and envisaged only punishment in the form of confinement for a term up to 15 years maximum. It is confirmed, in particular, by the fact that the 1960 Code established a non-alternative sanction — confinement for a term up to 15 years — for an intentional homicide without aggravating circumstances (Article 94). Nevertheless, the legislator did not recognise the same punishment to be proportionate with the punishment for intentional homicide with aggravating circumstances, since it considered that courts should have the possibility to establish more severe punishment for such crimes (Article 93 of the 1960 Code).

With regard to this the Constitutional Court states that the alternative character of sanctions of the articles of the 1960 Code which envisaged punishment for especially grave crimes did not give any grounds for courts to establish other punishment instead of death penalty before the Verkhovna Rada of Ukraine substituted it with life imprisonment since it violated the principle proportionality of crime gravity and punishment for its commitment, and did not conform with the equity principle in the criminal law.

The new form of criminal punishment introduced by the Law No. 1483 — life imprisonment — is a less severe form of punishment comparing to death penalty. This opinion of the Constitutional Court of Ukraine is based on the fact that in case of life

imprisonment an inalienable right to life is guaranteed for a person who committed an especially grave crime; the sanctions of articles which envisaged punishment for especially grave crimes, including intentional homicides, committed with aggravating circumstances life imprisonment is established as the most severe form of punishment in the list of criminal punishment instead of death penalty (item 11 of Article 23.1 of the 1960 Code) along with confinement for a term up to 15 years maximum; it is provided a possibility for a person sentenced to life imprisonment to substitute this punishment with an act of pardon for confinement for a certain period (Article 25.1 of the 1960 Code, Article 87.2 of the 2001 Code); persons sentenced to life imprisonment are provided with a possibility to have social connections within the limits stipulated by law (Articles 28, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 58 of the Correctional Labour Code of Ukraine dated December 23, 1970; Articles 107, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 127, 151, 1511 of the Criminal Executive Code of Ukraine dated July 11, 2003). In case there are grounds for review of a case there exists a real possibility for rehabilitation of a person sentenced to life imprisonment.

Thus, the Constitutional Court of Ukraine held that within the context of the constitutional petition and the constitutional appeal the provisions of the 1960 Criminal Code with amendments, introduced by the Law of Ukraine «On Introducing Amendments to the Criminal, Criminal Procedural and Correctional Labour Codes of Ukraine» No. 1483-III dated February 22, 2000, which substituted death penalty as a form of criminal punishment with life imprisonment, in interconnection with the provisions of Articles 3, 8, 58.1, 92.1.22, 152.2 of the Constitution, Article 73 of the Law «On the Constitutional Court of Ukraine», Article 6.2 of the 1960 Criminal Code, Articles 4.2, 5.1 of the 2001 Criminal Code shall be understood as such that alleviate criminal responsibility of a person and have a retroactive effect, i.e. they are applied to the persons who committed especially grave crimes, envisaged by the 1960 Criminal Code, before the Law «On Introducing Amendments to the Criminal, Criminal Procedural and Correctional Labour Codes of Ukraine» entered into force, including persons sentenced to death penalty whose sentences were not executed by the time when this law entered into force.